Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2018/2, Sayı:31, s. 177-199
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2018/2, Number:31, p. 177-199

OSMANLI TEZHİP SANATINDA NATÜRALİST ÜSLÛPTA ÇİÇEKLER

Gülnur DURAN[1]

ÖZET

Türklerin günlük hayatında vazgeçilmez bir unsur sayılan tabiat ve çiçek sevgisi, bezeme sanatlarımıza ilham kaynağı olmuş, üslûplaştırılmış veya tabiattan alınmış halleriyle çiçek motifleri, Türk sanatının bütün dönemlerinde yerini korumuş ve sevilerek kullanılmıştır. Yüzyıllar boyunca Türk tezhip sanatında önemli bir yer tutan *hatayî grubu* gibi *tam üslûplaştırma*nın tamamen hakim olduğu çiçek motifleri, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren natüralist sayılabilecek çiçek motiflerine dönüşmeye başlar. *Gül, sümbül,* gibi tabiattaki pek çok çiçek, yeniden yorumlanarak *yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri* olarak tezhip sanatında yerini alır. Bu motiflerde üslûplaştırma biraz daha azalırken, çiçekler kendine özgü bir karakter kazanarak isimleriyle tanınır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında, bu çiçekler, Osmanlıda başlayan Batılılaşma heyecanı ve Avrupa sanatının etkisiyle tabiattaki görüntüsünü koruyan *natüralist üslûpta çiçeklere* dönüşür. Sanatkârların da bu akımı benimsemesi ile yeni bir üslûb ortaya çıkar. XVIII. yüzyılda, bu ilginin tesirleri artar ve çiçek ressamlığının en parlak dönemi olur. XIX. yüzyılda, *natüralist üslûptaki çiçekler*, özellikle *gül ve gül goncası* dönemin vazgeçilmez motifi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Tezhip, Çiçek motifleri, Üslûplaştırma.*

NATURALISTIC FLORAL DECORATION IN OTTOMAN ILLUMINATION ART

ABSTRACT

Nature and the love of flowers are indispensable factors in the daily life of Turks and they are sources of inspiration for our decorative arts. Flower motifs, whether stylized or naturalistic, have always been favourites of Turkish art.The entirely *stylized floral motifs*, dominant for centuries and represented for instance by the *hatayî group* that held an important place in Turkish illumination art, begin in the mid-16th century to turn into what may be considered naturalistic flower motifs. The *rose* and the *hyacinth,* like many flowers in nature, are reinterpreted as semi-stylized flower motifs in the illumination art. The stylizing of these motifs diminishes slightly, and the flowers become idiosyncratic and recognizable. Influenced by the enthusiasm of the Westernisation that took place in the Ottoman

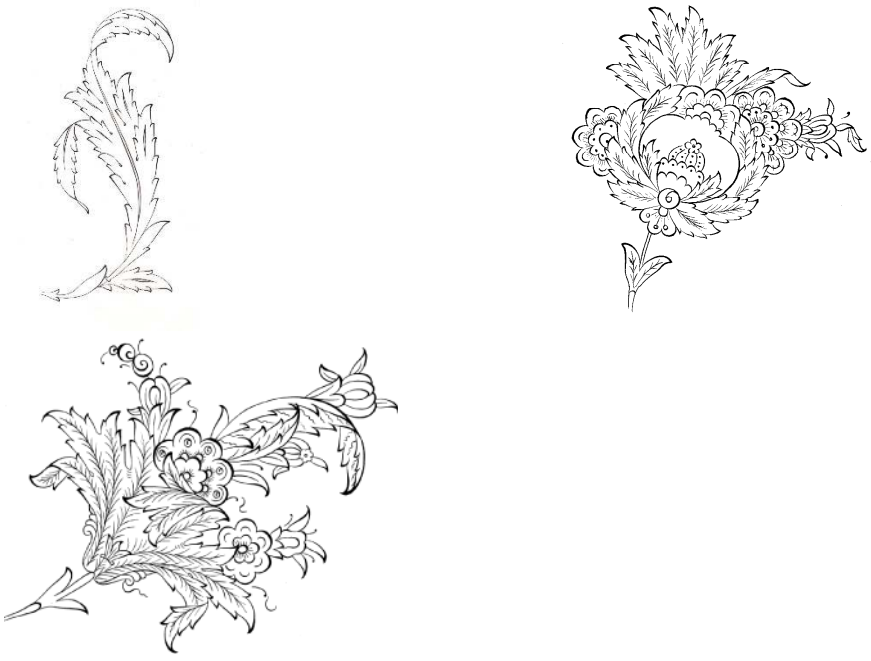
[1] Yard.Doç.Dr. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Tezhip Minyatür Anasanat Dalı, İstanbul TÜRKİYE
gduran@marmara.edu.tr , glnurduran@yahoo.com

Empire in the second half of the 17th century, and also by European art, these flowers evolved into flowers as seen in nature, *naturalistic flowers*. As the artists adopt this movement, a new style appears. In the 18th century, the effect of this affinity manifests itself and this becomes a golden period for flower painting. In the 19th century naturalistic flowers, especially roses and rosebuds become an essential motif.

Key Words: *Illumination, Flower motifs, Stylized.*

GİRİŞ

Türklerin günlük hayatında vazgeçilmez bir unsur sayılan tabiat ve çiçek sevgisi, tezyînî sanatlarımıza ilham kaynağı olmuş, bezeme elemanı olarak çiçek motifleri, üslûplaştırılmış veya tabiattan alınmış halleriyle Türk sanatının bütün dönemlerinde yerini korumuş ve sevilerek kullanılmıştır. Osmanlının çiçeğe olan düşkünlüğü ise geçmişinden aldığı etkileri kendi bünyesinde özümsemesiyle yorumlanabilir. Sultan III.Ahmed'in (1703-1730) saltanat yıllarının, bir çiçek ismiyle, *Lâle Devri* olarak anılmasına kadar uzanmıştır.

Resim: 1/1-3. Üslûplaştırmanın tamamen hakim olduğu *yaprak, hatayî, goncagül ve penç*

motifleri.

Yüzyıllar boyunca Türk tezyînî sanatlarında önemli bir yer tutan *hatayî, penç, yaprak, goncagül* gibi *üslûplaştırma*nın *(üslûba çekme, stilize etme)* tamamen hakim olduğu çiçek motifleri, (R.1/1-3) XVI.yüzyılın ortalarından itibaren natüralist (tabiî) sayılabilecek çiçek motiflerine dönüşmeye başlar. Kanunî Sultan Süleyman döneminde Saray nakkaşhânesi'nin başında bulunan müzehhip Kara Memi'nin eserlerinde ortaya çıkan bu çiçeklerde tam üslûplaştırmadan uzaklaşıldığı görülür. Kara Memi'nin getirdiği yeni akımla, Saray hasbahçelerinde yetiştirilen *gül, sümbül, karanfil, lâle, süsen, zambak, şebboy, nergis, bahar dalı* gibi tabiattaki pek çok çiçek, izlenimci bir anlayışla, yeniden yorumlanarak *yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri* olarak bezeme sanatlarında yerini alır. (R.2,3) Karakterini koruyan bu çiçeklerde, tabiî görünüşün yanı sıra üslûplaştırmanın da var olması çiçek ressamlığına imkân bırakmamıştır. Zira çiçek ressamlığında, gerçekçi bir bakışla ele alınan çiçeğin karakteri belirgindir ve kolaylıkla tanınmaktadır. Zaman zaman sanat kaygısı kendini hissettirse de, ilmî gerçeklik –yani botanik illüstrasyon kaygısı- göze çarpmaktadır.[2]

Osmanlı devletinin yüzyıllar boyunca koruyabildiği siyasi gücü, kendi kendine
yeten bir toplum yapısı geliştirmiş, bu durum sanatına da yansıyarak XVII.yüzyıla kadar dış tesirlerden uzak kalmasına sebep olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyılın siyasi olayları ise, Osmanlı devletini dışa açılmaya, Batı'ya yönelmeye zorlayınca, hem toplumsal ortamda hem de sanatta değişiklikler kendini göstermeye başlar. XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki sanat ve kültür ortamı da dış etkilerin payını kolaylaştıracak niteliktedir, zira sanat alanında önceki yüzyılın sanatına fazla bir şey katılmamış, büyük bir atılım olmamıştır.[3] Osmanlı sanatı da Batı etkisinin en hızlı ve kolay şekilde kendini gösterdiği sanat alanında *Fransız Rokokosu*ndan etkilenerek bundan nasîbini alır. Osmanlı *klasik üslûp* estetiğinden, onun zevk çizgisinden ayrılmadan yeni arayışlar içine girilir. Sultan I. Mahmud

[2] Yıldız Demiriz,*"Türk Sanatında ve Batıda Çiçek Ressamlığı"*, Sanat Tarihinde Doğudan Batıya, Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri, 1989 s.47; Nurhan Atasoy, Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2002, s.73.

[3] Günsel Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, 1700-1850, Ankara, 1977, s.15-16.

(1730-1754) devrinden itibaren *Barok*[4] ve *Rokoko*[5] özellikleri tasarım kalıplarına uygulanmaya başlar.[6]

Osmanlı bezeme sanatlarının hemem hemen her dalında görülen *yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri* XVII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Batılılaşma heyecanı ve Avrupa sanatının etkileriyle kendine özgü bir karakter kazanarak tabiattaki görüntüsüne dönüşür, bezemeci anlayıştan uzaklaşır. Klasik üslûpta eser veren sanatkârlar da bu akımın etkisiyle, natüralist bir görüşle yaptıkları çiçek ve çiçek demeti minyatürlerini kısa zamanda benimser ve *şükûfe tarzı* diye adlandırılan yeni bir üslûp ortaya çıkar.[7] Ş*ükûfe* adı verilen çiçek resimlerinin işçiliğinde klasik resimdeki gölgenin yerini fırça ile ince tarama tekniği almış, renk ve ayrıntılar aslına uygun işlenmiştir. Bu çiçek resimlerindeki en önemli ortak özellik ise çiçeğin karakterinin korunmuş olmasıdır.
Şükûfe tarzı, dinî eserler başta olmak üzere padişah için hazırlanan dîvân, yazma eserler ve padişah resimlerinin bulunduğu albümler, tuğra ve fermanlar, hilye-i nebevî, levha ve murakka'larda, ruganî kitap kabı bezemelerinde, dalında veya

[4] Barok:1600-1750 yılları arasında Avrupa'da görülen sanat üslûbu olan *Barok,* "gayrimuntazam inci" mânâsındaki Portekizce "barocco" kelimesinden gelir. İtalya'da ortaya çıkan, gösterişli, abartılı ve kurallara uymayan tarzı sebebiyle önceleri Fransızlar'ın klasik zevk anlayışına ters düşen bu üslûpta mimarinin en önemli özelliklerinden biri de yapı sanatının heykel, süsleme ve resim ile ayrılmaz bir bütün halini alması; süslemede yoğun bir şekilde "s","c" kıvrımlarının, istiridye kabuğu motiflerinin ve altın yaldızın kullanılmasıdır.
İlgili Terimler için bkz., Adnan Turani, Sanat Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul,1993, s.20; Nurhan Atasoy, "*Barok*" , TDV. İslâm Ansiklopedisi, Cild 5, İstanbul, 1992, s.81-83.

[5] Rokoko:Fransa'da barok'dan sonra ortaya çıkan *Rokoko* üslûbu, düz hatlara bir tepki olarak doğan *Barok üslû*p gibi kavisli çizgili motiflerden ibâret olup ondan daha ince ve zariftir. Birçok sanat tarihçisi bu üslûbu *Barok üslûb*un bir bölümü olarak kabul etmiştir. *Rokoko üslûbu*, içi ve yüzeyi delik deşik olan taş mânâsına gelen Fransızca *"rocaille"* kelimesinden türemişdir. En belirgin özelliği, deniz mahlûklarının kabuklarındaki kıvrımlara benzeyen tezyînî şekillerin kullanılmasıdır. İlgili terimler için bkz., Şule Aksoy, "Kitap Süslemelerinde Türk-Barok-Rokoko Üslûbu", Sanat, Yıl 3, Sayı 6, İstanbul, 1977, s.127; Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Cild 4, İstanbul, 1975, s.1674-1676

[6] Feryal İrez,"Topkapı Sarayı Harem Bölümündeki Rokoko Süslemenin Batılı Kaynakları", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 4, İstanbul, 1990, s.22

[7] İnci A. Birol,"Şükûfe", TDV. İslâm Ansiklopedisi, Cild 39, İstanbul, 2010, s.259

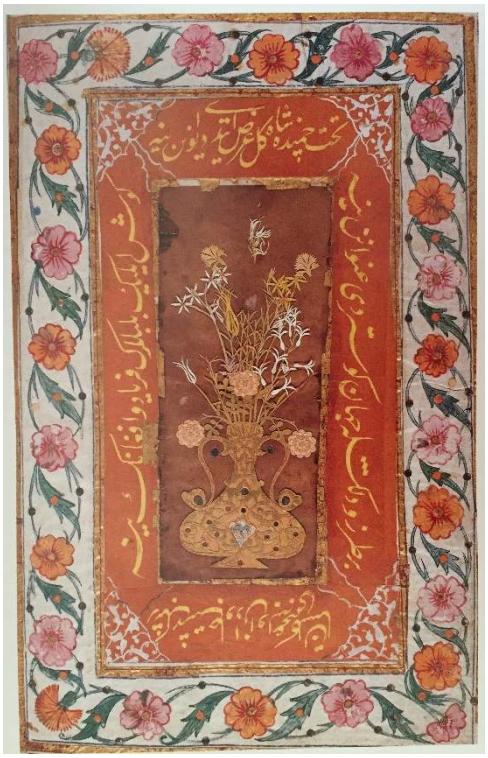
Resim: 2. Karamemi üslûbunda *yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri*yle ruganî kitap kabı bezemesi (Kırk Hadîs, 947/1540, TSMK.EH.2851)

Resim: 3. Karamemi'nin *yarı üslûplaştırılmış çiçek motifleri*yle işlediği Muhibbi Dîvânından imzasayfası (İÜK.T5467,v.367b)

Resim: 4/1-2. Ali Çelebi'nin şükûfe-nâmesinden *Nevruziye*, v.13a. (sol) ve *Cüce Ablağı*, v.31a. (sağ) (NOK.No:4077, 1078/1667)

Resim: 5. Gazneli Mahmud Albümü'nden *katı'* tekniğinde yapılmış vazoda *natüralist üslûpta çiçekler*, v.35b. (İÜK.T5461, 1097/1685-86)

vazoda tek çiçek, bazen demet, bazen de tezhip deseninin içine yerleştirilmiş olarak kullanılmıştır. Demetler çoğunlukla barok vazolarda veya sapları kurdele ile bağlanmış şekilde resmedilmiştir.[8] Çiçekler ve çiçek yetiştirenler hakkında yazılmış -resimli veya resimsiz- eserler olan *Şükûfenâme*ler ise devrin Osmanlı çiçek kültürü hakkında bilgi veren önemli kaynakları olmuştur. XVII. yüzyılda yaşamış Ali Çelebi'nin NOK.4077 numaralı 1667 tarihli *şükûfenâme*si *gül, lâle, sümbül, nergis, zerrin* çiçeklerinin gerçekçi bir bakışla resmedildiği önemli eserlerden biridir.[9] (R.4/1-2) Dönemin bir başka önemli eseri, İÜK. T.5461 numaralı 1097/1685-86 tarihli *Gazneli Mahmud Albümü*dür. Albüm içinde

[8] A. Birol, a.g.e., s.259

[9] Neslihan K. Keskin, "Şükûfe-perest Bir Osmanlı Ali Çelebi ve Şükûfe-nâmesi", Gazi Türkiyat, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2011, s.257-284; Nurhan Atasoy, Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2002, s.164-167; Seyit Ali Kahraman, Osmanlı Çiçekçileri ve Çiçekleri, İBB., Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, İstanbul, 2014, s.17.

yer alan vazoya yerleştirilmiş çiçek resimleri ve *katı'* tekniğinde yapılmış *natüralist üslûptaki çiçekler* güzel örnekler arasındadır.[10] (R.5)

Çiçek merakı ve sevgisinin doruk noktaya çıktığı XVIII. yüzyılın bezeme sanatında da, bu ilginin tesirleri artarak kendini gösterir.[11] Sultan III. Ahmed'in 1718'de Edirne'den İstanbul'a gelişiyle başlayan ve *Lâle Devri* olarak anılan bu yıllar, aynı zamanda çiçek ressamlığının da en parlak dönemi olmuştur. Bu dönemde yaygınlaşan çiçek resimlerinin genellikle şiir kitaplarını ve kablarını bezediği görülür. *Gül, lâle, karanfil, sümbül, menekşe, leylâk, zerrin, bahar dalı, siklamen* gibi çiçeklerin arasında *lâle*nin yeri hep ayrı tutulmuş, *lâle* merakı bir tutku haline gelmiştir. XVIII. yüzyılda olgunlaşarak, sanatkârın fırçasında yeni bir boyut kazanan *natüralist üslûptaki çiçek resimleri,* kitap sanatlarında üslûp zenginleşmesi olarak kendini gösterir. Bu dönemde geleneğe bağlı bezeme unsurlarına, gölgeli boyanarak hacim kazandırılan tek çiçek goncası, kurdeleyle bağlanmış çiçek demetleri, vazo içinde çiçekler, kıvrık dal şeklinde birbirine bağlanmış çiçekler, bir arma içinde yer alan çiçekler gibi yeni biçimler katılır.[12] Çiçek demetlerinin bağlandığı kurdelenin kıvrımları, çiçeklerin gövde ve yapraklarının C veya S biçimlerine uygun olarak işlenmesi, *Barok* ve *Rokoko* üslûbunu daha yoğun olarak hissettirir. Benimsenen bu yeni üslûpla yapılan süslemeler Avrupa'daki emsallerine göre daha sade ve hoş bir görünümdedir. Batı kaynakları *Türk Rokok*o üslûbunun oluşturulmasında etkili bir rol oynamışsa da, zaten kendi bünyesinde var olan bir takım benzer süsleme motifleri, bu üslûbun kabul edilip uygulanmasında kolaylaştırıcı unsur olmuştur. *Natüralist üslûptaki çiçek resimleri*nde, sanatkârın gözlemciliğinin yanı sıra, az da olsa üslûplaştırmayı da ihmal etmediği hissedilir. Saray nakkaşhânesinde bulunan sanatkârların katkısı ile şekillenen bu eserler *Türk Rokokosu'*nun temsilcileri sayılmışlardır.

Osmanlı bezeme sanatında *natüralist üslûptaki çiçekler,* kitap sanatlarından (tezhip, minyatür, katı', cild), dokuma (kumaş, halı) sanatına, mimarî ve iç mekân bezemelerinden (çini, kalem işi) kişisel kullanım eşyalarına, mezar taşlarına kadar pek çok sanat dalında yaygın

[10] Uğur Derman,"Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü, Gazneli Mahmut Mecmuası", Türkiyemiz, 17 Ekim 1974, s.17-21; Atasoy, a.g.e., s.160-162; Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler, İstanbul, 2005, s.57-65.
[11] Çiçek Derman, "Osmanlı İstanbulu'nda Bezeme Sanatı", Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, 29 Mayıs Ünversitesi, İstanbul, 2013, s.501.
[12] Zeren Tanındı, "Türk Tezhip Sanatı (Kitap Süsleme)", Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları Sanat Dizisi: 45, Ankara, 1993, s.405.

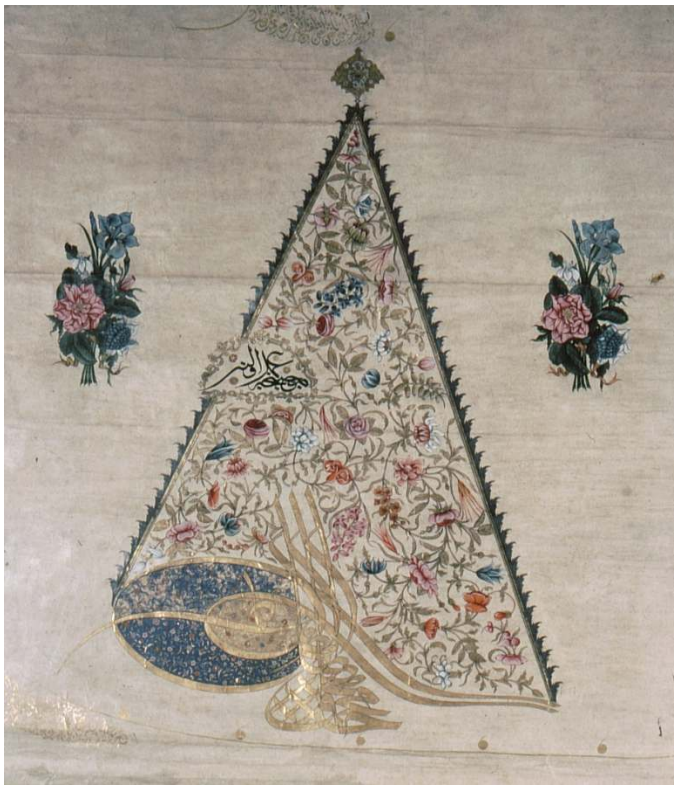
olarak yer almıştır. *Natüralist üslûpta çiçekler,* kitap, murakka', levha, ferman, tuğra gibi el yazması eser tezhiplerinde, sadece tezhibin bir elemanı olarak değil bağımsız kompozisyonlar hâlinde çoğu kez yazma eserlerin ilk ve son sayfalarında, bazen de bütün bir kitabı veya albümü bezemede kullanılmıştır. Çiçekler çoğunlukla tek dal üzerinde veya bir demet halinde resmedilmiş, devam eden serbest dallar üzerine yerleştirilmiş örnekleri ise daha ender olarak görülmüştür.[13](R.6,7,8,9) Desen, renk, işçilik bakımından dönemin sanat anlayışını yansıtan şaheserler olan ruganî kitap kabları, cildbendler, yazı çekmeceleri ve yazı altlıkları gibi eserlerde de öne çıkmıştır.

XVIII. yüzyılda da, çiçeklere dâir gazeller, çiçekler hakkında bilgi veren risâleler yazılarak çeşitli çiçek resimleri ile donatılmıştır. Bunların arasında, kırkiki adet *sümbül* resmi olan TSMK.H.423 numaralı, 1736 tarihli *Sümbülnâme*[14] ve *lâle* aşkının ürünü olan, *Osmanlı lâlesi* şekilleri hakkında önemli bilgiler veren ve 1725 yıllarında yapıldığı düşünülen *Lâle Mecmûası*[15] önemli eserler arasındadır. Bu mecmûanın içinde kırkdokuz adet *lâle*, iki adet *zerrin* ve başka çiçek resimleri vardır, *lâle* resimlerinden üçü, Mehmed, Rakame kemterîn Mehmed, Rakame bendegân Mehmed şeklinde imzâlıdır.[16]

XVIII. yüzyılın çiçek ressamları arasında, Ali Üsküdârî, Abdullah Buhârî, Ahmed Hazîne ve Ali Çâkerî önde gelir. Ali Üsküdârî müzehhip ve ruganî üstadıdır. Bu yüzyılda bezeme sanatlarımıza giren Avrupa bezeme unsurlarının Üsküdârî'nin eserlerindeki yorumu incelendiğinde, sanatkârın klasikle yeniyi karakteristik yapılarını bozmadan ve birbirine karıştırmadan birlikte kullanarak kendi üslûbunu oluşturduğu görülür. İÜK. T. 5650 numaralı, 1140/1727 tarihli eseri *Mecmûa-i Gazeliyyât* içindeki otuz adet çiçek resmi, çiçek cinslerindeki zenginlik, taramalardaki incelik, renklerdeki canlılıkla sanatkârın yetenek ve üslûbunu ortaya koyan nâdîde bir eserdir. Mecmûadaki çiçek resimleri, tek sap üzerinde bir tane

[13] Şule Aksoy, a.g.m., s.128.
[14] Atasoy, a.g.e., s.179.
[15] 1960'lı yıllara kadar, Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonunda olan *Lâle Mecmûası* , önce Robert de Belder isimli Belçikalı bir çiçek meraklısının koleksiyonuna, 1998 tarihli Christie's *Tabiat Bilgisi* müzayedesinde sonra ise başka bir koleksiyonere geçmiştir.
Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Antik Dekor, Sayı 47, İstanbul, s.32.
[16] Ekrem Hakkı Ayverdi, (Neş. haz. M.Uğur Derman), 18.Asırda Lâle, Kubbealtı Vakfı Yayını, İstanbul, 2006, s.6-15; Turhan Baytop, "Osmanlı Lâlesi", Lâle, TPV.Yayını, Sayı 5, İstanbul, 1987, s.2-8.

çiçek ile goncası ve iki cins çiçekten yapılan bir demet şeklinde

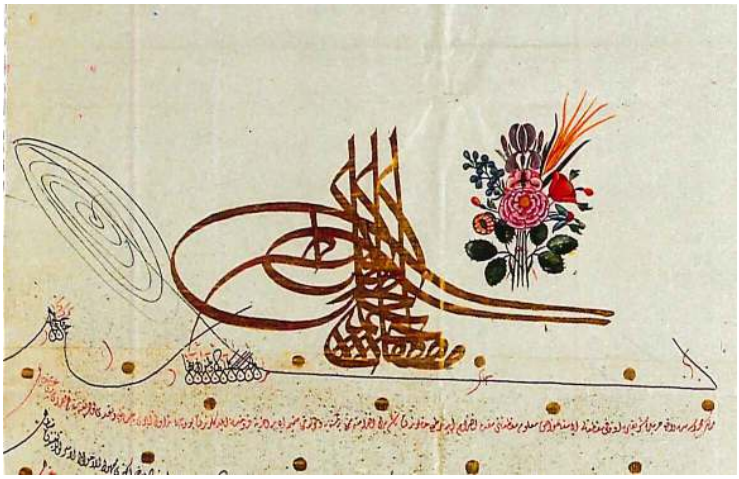
Resim: 6. Sultan I.Mahmud'a aid 1737 tarihli fermanın tuğra bezemesi. *Natüralist üslûpdaki çiçekler* tuğranın sağ ve solunda demet halinde, tuğranın iç kısmında ise serbest dolaşan dallar üzerinde resmedilmiştir. (TİEM. 2234)

Resim: 7. Sultan III.Ahmed'in celî sülüs levhası'nın, serbest dolaşan dallar üzerinde *natüralist üslûpdaki çiçekler*le yapılmış bezemesi.(TSMK. H.2280/12)

Resim: 8. Sultan I.Mahmud Dönemine ait 1735 tarihli bir Beratın tuğra bezemesinde *natüralist üslûpdaki çiçekler.* (BOA.Müzehhep Fermanlar No:61)

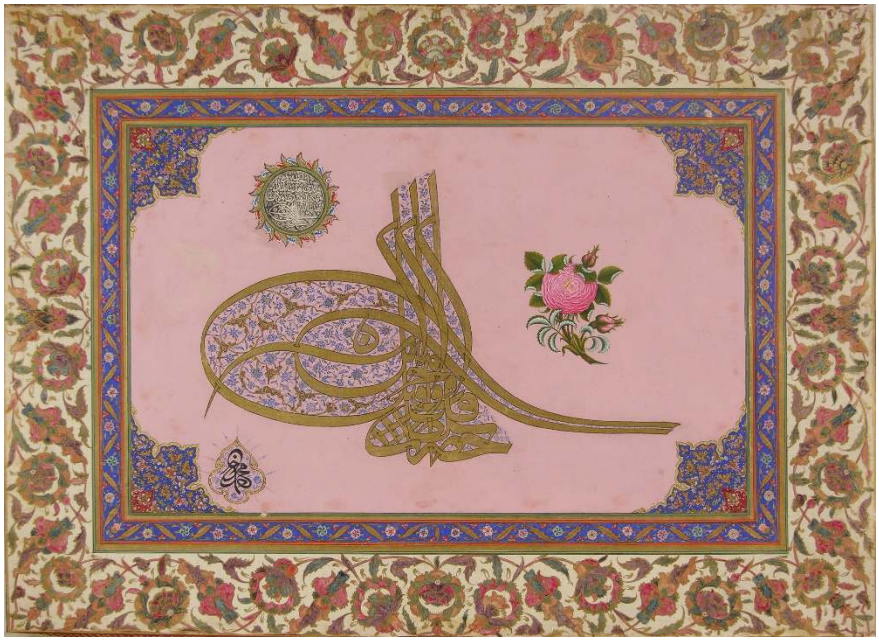
Resim: 9. Sultan III. Mustafa Dönemine ait 1760 tarihli Beratın tuğra bezemesindeki demet
halinde *natüralist üslûpdaki çiçekler.* (BOA. Müzehhep Fermanlar No:121)

Resim: 10/1-2. Ali Üsküdârî'nin *Mecmûa-i Gazeliyyât* isimli şiir defterinden *turuncu zambak ve goncasıyla* bir dal resmi, v.25b (sol); *yalınkat pembe sümbül dalı ve mor menekşeli bir demet resmi,* v.26a (sağ) (İÜK. T. 5650, 1140/1727)
Resim: 11. *Mevlid-i Nebevî* adlı yazmanın ruganî kitap kabından ayrıntı (EHAK. XVIII. yüzyılın ilk çeyreği, kabın dışı (orta)

Resim: 12. Ahmed Hazîne'nin bezemesini üstlendiği, *Tuğra Albümü (Murakka'-ı Has)*'nün tuğra
bezemelerindeki *pembe gül* dalı. (TSMK.A.3653, 1140/1727, 1.tuğra)

tekrarlanmıştır. (R.10/1-2) Eserin ruganî kabı da çok ince bir işçiliğe sahip ve imzalıdır. Kabın dış yüzündeki desenin ortasında *gül, şebboy, anemon, süsen, menekşe, sümbül, mine ve papatya*dan meydana getirilmiş bir çiçek demeti yer alır.
Üsküdârî'nin natüralist üslûpta çiçeklerle bezenmiş eserlerinden bir diğeri, EHAK'ndaki *Mevlid-i Nebevî* adlı yazmanın ruganî kitap kabıdır. Kabın ortasında *süsen, lâle, yıldız çiçeği, gül, anemon*dan yapılmış bir çiçek demeti vardır.[17] (R.11)

Ahmed Hazîne (ö.1761), mücellid, müzehhib, aynı zamanda hattattır. Tuğralarını Sultan III.Ahmed'in çektiği, sanatkârın bezemesini üstlendiği, TSMK.A.3653'deki, 1140/1727 tarihli *Tuğra Albümü (Murakka'-ı Has)*'nün ruganî kabı ve tuğra bezemelerindeki *natüralist üslûptaki* çiçek ve demet resimleri Osmanlı tezhip sanatında önemli bir yere sahiptir.[18] (R.12)

[17] Gülnur Duran, Ali Üsküdarî, Tezhip ve Ruganî Üstâdı, Çiçek Ressamı, Kubbealtı Vakfı Yayını, İstanbul, 2008, s.79,85,140-153.
[18] Uğur Derman, Murakka'-ı Hās, Kubbealtı Vakfı Yayını, İstanbul, 2009, s.20-22.

Ali Çakerî, çiçek ressamlığında ustadır. TSMK. EH.1470'deki imzalı kitap kabının 1740'lı yıllara âit bezemeleri adeta bir *çiçek bahçesi gibidir*. (R.13) Lâle Devri'nin tanınmış bir nakkaşı olan Levnî de, tek figürlerinin hemen hepsini elinde *lâle* veya *gül dalı* tutarken resmetmiştir. (TSMK.H.2155 ve TSMK.H.2164, Albüm)[19]

Abdullah Buhâri, minyatürleriyle de ünlü bir musavvirdir. İmzalı eserleri 1735-1745 yılları arasında yaşadığına dâir bilgi vermektedir. Daha çok tek çiçek resmi çalışmıştır. *Gül-i sadberk* isimli *katmerli gül,* sanatkârın ince işçiliği ve tasarım gücünü gösteren tanınmış eserlerinden biridir. (R.14)

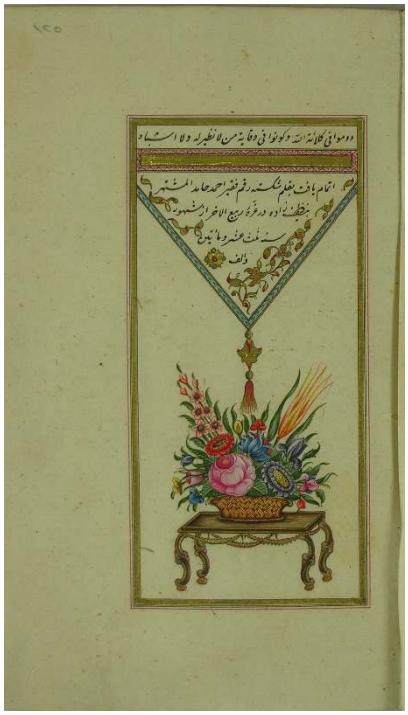
XIX.yüzyılda, *Türk Rokokosu* ve *Barok* üslûptaki bezeme anlayışına *Ampir* de eklenmiş, simetrik veya asimetrik saksı, sepet ve vazolara, sehpalara yerleştirilmiş, ışık-gölge ile hacim verilen *natüralist üslûptaki çiçekler*in kullanımı artmıştır. Sıvama veya yapıştırma uygulanan altın zeminde, perde, kurdele, fiyonk, sütun üzerinde veya arasında *gül, gül goncası* dönemin vazgeçilmez motifi olmuştur. *Rokoko* bezemenin arasına ve vazo içine yerleştirilen *gül* motifinin kalıp gibi benzer şekilde tekrar etmesi, asimetrili sayfa düzeni, kullanılan renklerdeki parlaklık ve canlılık, taramalardaki incelik dikkat çeken unsurlar arasındadır. TSMK.EH.1626 numaralı, 1799 tarihli, *Dîvân-ı Nuri*'nin v.125a'da *Rokoko* tarzında çizilmiş bir sehpa üzerine, içinde *gül, kasımpatı, nergis, lâle süsen* gibi çiçeklerin bulunduğu bir sepetle yapılmış tezhibi,[20](R.15) TSMK.EH.437 numaralı *Elifba cüzü*nün, TİEM.1162 ve TİEM.4414 numaralı yazmaların tezhibi dönemin bezeme özeliklerini yansıtan eserlerden bazılarıdır. (R.16)

[19] Atasoy, a.g.e., s.146,147.
[20] Ebru K. Dalbaş, "Tezhip Sanatında Sultan III. Selim Dönemi (1789–1807)", MÜ.Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2017, s.247.

Resim: 13. Ali Çakerî'nin bir çiçek bahçesine benzeyen ruganî kitap kabının farklı çiçek demetleriyle bezenmiş üst kabı. (TSMK. EH.1470 numara, 1740'lı yıllar)

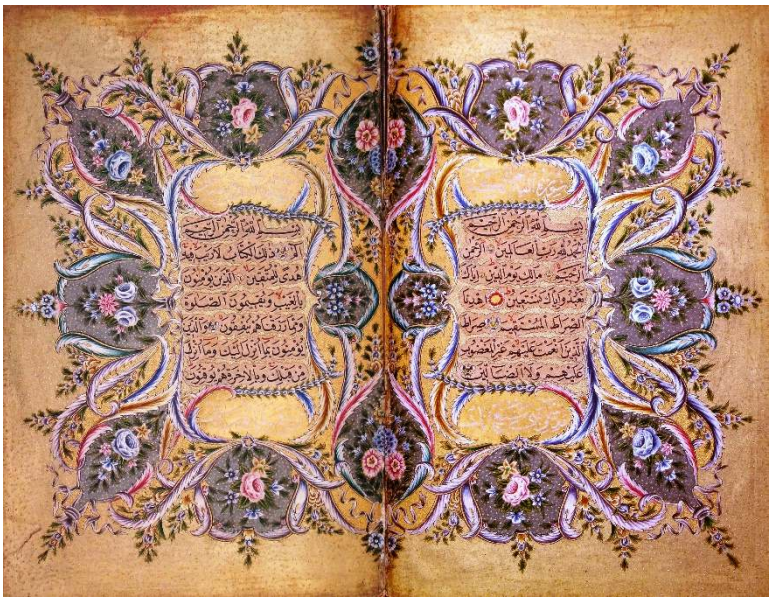

Resim: 14. Abdullah Buhâri'nin, bir *gül* resmi. (TSMK. H. 2155)
Resim:15. *Dîvân-ı Nuri*'nin sehpa üzerine yerleştirilmiş, sepette *natüralist üslûpdaki çiçeklerle* yapılmış tezhibi. (TSMK.EH.1626, M.1799,v.125a)

Resim: 16. Ahmed imzalı Mushafın, kupa içinde ve sütun üzerinde *rokoko* motifler, *natüralist üslûptaki çiçekler*le yapılmış serlevha tezhibi. (TİEM. 4414, 1266/1849-1850 tarihli)

Resim: 17. Atâullah Efendi imzalı Mushafın, gül başta olmak üzere *rokoko* motifler arasında *natüralist üslûptaki çiçek* demetleriyle yapılmış serlevha tezhibi. (TİEM. 477, 1262/1845-1846 tarihli)

Hezargrâdîzâde Seyyid Ahmed Atâullah Efendi ve Hüseyin Hüsnü Efendi, Ali el-Nakşî bendi er-Rakım XIX. yüzyılın meşhur sanatkârları arasındadır. Atâullah Efendi, Sultan II.Mahmud (salt.1808-1839) devrinde Saray'da mücellidbaşıdır. *Pesend tarzı* ya da *Atâ yolu* denilen ve esası fırça taramaları ve *natüralist üslûptaki çiçek* desenlerine dayanan, kâğıt zemini ve saplar görünmeyecek şekilde çeşitli çiçeklerin üst üste yerleştirilmesiyle yapılan ve canlı renklerle işlenen bir tarzın öncülüğünü yapmıştır. Eserlerinde *Rokoko* motifler arasında *natüralist üslûptaki çiçek demetleri* ve *gül* başta gelmektedir. (R.17)

Atâullah Efendi'nin öğrencisi olan Hüseyin Hüsnü Efendi (ö.1881-1887 arası) de hocası gibi Rokoko sanatını yorumlayarak eserlerini vermiş bir sanatkârdır.[21] Ali el-Nakşî bendi er-Rakım ise çiçek demetleriyle dönemin *Rokoko* ve *Barok* bezeme özelliklerini uyumlu bir şekilde birleştirerek eserlerini vermiş, dönemin sanatkârı arasında usta bir müzehhiptir.[22]

SONUÇ

Türk sanatının en önemli özelliği olan üslûplaştırma ile sanatkâr hem tabiatı kendine örnek almış, hem de onu kopya etmeden eserlerinde işlemiştir. Tam üslûplaştırma olması nedeniyle, hangi çiçeğe ait olduğunu anlayamadığımız hatayî grubu motifler, zaman içinde etkileşim, gelişim ve yeni yorumlarla *natüralist üslûptaki çiçekler*e, çiçek resimlerine dönüşmüştür. Bunun yanısıra Türk sanatkârının sanat anlayışında var olan üslûplaştırmayı, az da olsa eserine katmaktan kendini alıkoyamadığı görülür. Tezhip sanatında *natüralist üslûptaki çiçekler* sadece tezhibin bir elemanı olarak değil, bağımsız kompozisyonlar halinde kitabı, albümü ve hat levhalarını bezemede kullanılmıştır.

[21] Derman, a.g.m., s.504-505; Çiçek Derman, "Müzehhip Atâullah Efendi'nin Bilinmeyen Bir Eserine Dâir", Uluslararası Güzel Sanatlar Sempozyumu (20-22 Ekim), Konya, 2011, s.132; 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, Antik AŞ.Kültür Yayınları, s.442-443.
[22] Tanındı, a.g.m., s.406.

KAYNAKÇA

ARSEVEN, Celal Esad, (1975), Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Cild 4, İstanbul.

AKSOY, Şule, (1977), *"Kitap Süslemelerinde Türk-Barok-Rokoko Üslûbu,"* Sanat, Yıl 3, Sayı 6, İstanbul.

ATASOY, Nurhan, (2002), Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Aygaz Yayınları, İstanbul; (1992). "Barok", TDV. İslam Ansiklopedisi, Cild 5, Sayı 81, İstanbul.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, (2006), 18. Asırda Lâle, (Neş. Haz. M. Uğur Derman), Kubbealtı Vakfı Yayını, İstanbul.

BAYTOP, Turhan, (1987), *"Osmanlı Lâlesi"*, Lâle, TPV. Yayını, Sayı 5.

BİROL, A., İnci, (2010), *"Şükûfe"*, TDV. İslâm Ansiklopedisi, Cild 39, İstanbul.

DALBAŞ, K., Ebru, (2017), "Tezhip Sanatında Sultan III. Selim Dönemi (1789-1807), M.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul.

DEMİRİZ, Yıldız, (2005), Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler, İstanbul ; (1989), *"Türk Sanatında ve Batıda Çiçek Ressamlığı"* , Sanat Tarihinde Doğudan Batıya, Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri.

DERMAN, Çiçek, (2013), "*Osmanlı İstanbulu'nda Bezeme Sanatı",* Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, 29 Mayıs Üniversitesi., İstanbul; (2011), *"Müzehhip Atâullah Efendi'nin Bilinmeyen Bir Eserine Dâir",* Uluslararası Güzel Sanatlar Sempozyumu (20-22 Ekim), Konya; (2003), "*Lâle*", TDV.

İslâm Ansiklopedisi, Cild 27, İstanbul; (1999),*"Osmanlı Asırlarında, Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı",* Osmanlı Kültür ve Sanat, Yeni Türkiye Yayını, Cild 11, İstanbul.

DERMAN, M. Uğur, (2009), Murakka'-ı Hās, Kubbealtı Vakfı Yayını, İstanbul ;

(2001), Osmanlı Hat Sanatı, Sabancı Müzesi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul; (1974),*"Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü, Gazneli Mahmut Mecmuası*", Türkiyemiz.

DURAN, Gülnur, (2008), Ali Üsküdarî, Tezhip ve Ruganî Üstâdı, Çiçek Ressamı, Kubbealtı Vakfı Yayını, İstanbul.

İREZ, Feryal, (1990), *"Topkapı Saray ı Harem Bölümündeki Rokoko Süslemenin Batılı Kaynakları",* Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 4, İstanbul.

KAHRAMAN, S. Ali, (2014), Osmanlı Çiçekçileri ve Çiçekleri, İBB., Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, İstanbul.

KESKİN, K. Neslihan, (2011),*"Şükûfe-perest Bir Osmanlı Ali Çelebi ve Şükûfe-nâmesi"*, Gazi Türkiyat, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar, Sayı 8, Ankara.

RENDA, Günsel, (1977), Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, 1700-1850, Ankara.

TANINDI, Zeren, (1993), *"Türk Tezhip Sanatı (Kitap Süsleme)",* Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Sanat Dizisi : 45, Ankara.

TURANİ, Adnan, (1993), Sanat Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÜNVER, Süheyl, (1960), "Türkiye'de Lâle Tarihine Bir Bakış", TY, II/2; (1977), "*Türk Sanatında Çiçekler ve Buketler*", Türkiyemiz, S.22, İstanbul; *"Ustası ve Çırağiyle Hezargradlı Zâde Ahmed Ataullah : Hayatları ve Eserleri"*,

İstanbul.
ANTİK DEKOR, (1998), Sayı 47. İstanbul.
1400. YILINDA KUR'AN-I KERİM, (2010), Antik AŞ.Kültür Yayınları, İstanbul.

KISALTMALAR

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi
TDV. Türkiye Diyânet Vakfı
EHAK. Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu
İÜK. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi
NOK. Nuruosmaniye Kütüphanesi
TİEM. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi
TSMK. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi